

La Vajol, ruta obligada d'Azaña, Negrín, Companys i Aguirre camí de l'exili.

El «tresor d'en Negrín» i l'èxode d'or i d'art per la Vajol

Albert Juanola

«Les mines de talc de la Vajol han alimentat fins ara tota mena d'insinuacions o cobejances sobre el «tresor de la República», una part del qual hi havia estat dipositat durant els dies de l'èxode.»

Xavier Febrés
(El Pirineu, frontera i porta de Catalunya).

A banda i banda de la carretera en direcció a França, sobretot fins a la Jonquera i el Pertús, hi havia nombrosos campaments de gent fugitiva, doble renglera de cotxes i camions espatllats, i sovint, estimbats... tot destrossat i abandonat. Era un espectacle de veritable misèria... i, a la carretera, l'embús de cotxes, de camions, de gent... formava cues de fins a quinze quilòmetres.

Més amunt, la Vajol, sobretot aquells mesos de gener i febrer de l'any 1939, va passar uns dies de gran activitat política pels esdeveniments que s'esmenten, ja que fou seu conjunta de la presidència de la República, Manuel Azaña, i de la presidència del govern espanyol, Juan Negrín, i també del president del Parlament espanyol, Diego Martínez Barrio, del president de la Generalitat de Catalunya, Lluís Companys, i del president d'Euskadi, José Aguirre, tots, a través del coll de Lli, emprangueren el camí de l'exili.

El trasllat dels quadres del Prado

El dia abans que el president Azaña sortís cap a França, havien tret, de l'interior d'una cambra cuirassada, 250 metres terra endins de la mina de talc Canta de la Vajol, una remesa de quadres procedents del Museu del Prado, protegits per carrabi-

La porta d'accés a la mina Canta, on fou amagat el "tresor de la República".

ners i traslladats a la Societat de Nacions, a Suïssa.

Els historiadors, a la mina Canta, també hi situen un altre tresor, l'or procedent del Banc d'Espanya, valorant-lo en uns cinc-cents milions de dòlars, els quals posteriorment foren embarcats cap a Mèxic en el vaixell Vita a disposició de l'anomenada Jare (Junta d'Auxili de Refugiats Espanyols).

Del seu conjunt encara se'n parla avui dia com del fabulós «tresor d'en Negrín».

El Museu del Prado es tancà el 30 d'agost de 1936, i els tres anys de guerra foren per aquest patrimoni difícils i atzarosos, però si més no, varen concloure feliçment sense cap dany per a aquest tresor estatal.

Una bona part del fons fou evacuat per raons de seguretat, primerament a València, després a Catalunya i finalment passà la frontera per ésser dipositat a Ginebra, sota el patrocini de la Societat de les Nacions.

Acabada la guerra, una gran exposició a Ginebra mostrà el tresor públic del Prado, exhibit per primera vegada fora dels seus murs habituals.

L'exposició fou repatriada el setembre de 1939, davant la declaració de la guerra mundial, i els riscos que aquella nova situació oferia.

Sortosament, els quadres tornaren incòlumes, i el museu va retornar a la seva plena activitat.

Recordem el seu pas per terres gironines:

Peralada, Darnius, la Vajol...

El fons d'art del Museu del Prado havia estat distribuït a diversos llocs. Un d'ells era el castell de Peralada; d'aquell moment s'explica que totes les obres allí dipositades foren acuradament ateses; la majoria estaven enrotllades. Com que els quadres «Les Menines» i «Les Llances» no entraven per la porta del menjador del palau, varen arrencar la sobrellinda de pedra. El «Crist» de Velázquez i «Els afusellaments a la muntanya», els quals resultaren esqueixats, foren convenientment restaurats en el lloc.

També es distribuïren quadres del Prado al mas de can Descalç de Darnius, propietat de la família Senillosa, i a la mina Canta de la Vajol, propietat dels germans Giralt Canta, incautada pel

govern republicà l'any 1937, en la qual, durant molts mesos, van treballar un grapat d'obres portats de Cartagena, sota la direcció del tinent i arquitecte Joan Negrín, fill del president del Govern.

El seu interior convertit en un veritable fortí; amb porta blindada, generador elèctric propi, despatsos, habitacions, etc.; la porta disposava de tres panys amb tres claus que guardaven persones diferents, mentre en el seu exterior, la pols i la pedra trossegada regalimaven pel vessant, blanquejant tot el peu de fàbrica. La mina estava sota la responsabilitat directa del ministre d'Economia i Hisenda, Enrique Ramos, a qui Negrín féu vigilant absolut del tresor.

L'acord del castell de Figueres

Azaña, preocupat pel dipòsit dels quadres del Museu del Prado, utilitzant el telèfon, recordà a Negrín:

- «El Museo del Prado es más importante para España que la República y la Monarquía juntas... Calcule usted qué sería si los cuadros desapareciesen o se averiasen gravemente... Un

L'acord del castell de Figueres

«El Govern espanyol accepta transportar a la seu de la Societat de Nacions els quadres i objectes dels museus espanyols, actualment dipositats al nord de Catalunya.

1) El transport serà efectuat per camions francesos. El Govern espanyol garantirà per tots els mitjans necessaris la seguretat del transport fins a la frontera francesa.

2) A continuació, quadres i objectes d'art seran transportats a Ginebra, on seran confiats al Secretari General de la Societat de Nacions, que ha donat aprovació al projecte.

3) El transport des de la frontera franco-espanyola a la frontera franco-suïssa serà a càrrec del Comitè Internacional que acaba de constituir-se i que està format pels presidents dels comitès del Patronat dels Museus Nacionals francesos, de la National Gallery i de la Tate Gallery de Londres, del Metropolitan Museum de Nova York, dels museus belgues, dels museus suïssos i dels museus holandesos.

4) Totes les despeses de transport des del lloc on estan dipositades a Espanya fins a Ginebra seran cobertes pel Comitè Internacional.

5) Els camions seran escortats des de la frontera franco-espanyola fins a Ginebra per un delegat del Govern espanyol i pel delegat del Comitè Internacional. Estaran custodiats durant tot el viatge per destacaments francesos de gendarmeria o guardia-mòbil. Tres tècnics del Museu del Prado i una secretària acompanyaran el delegat del Govern espanyol.

Els rostres dels exiliats il·lustres en una pintura mural a la paret de la terrassa de l'edifici.

gran bochorno. Tendria usted que pegarse un tiro».

L'acord per a la salvaguarda d'aquest patrimoni va ser signat al castell de Sant Ferran de Figueres, segons es conta, sota la dèbil il·luminació d'uns simples llumins, perquè la ciutat en aquell 3 de febrer de 1939, va suportar diverses vegades les bombes de la Legió Còndor (flota aèria alemanya, al costat de Franco), la legió italiana i la franquista; van causar cent-cinquanta morts i dos-cents ferits, i van deixar Figueres sense electricitat.

Hi van prendre part els representants de la República espanyola i els de la Societat de Nacions, i el seu text original es troba a l'arxiu de la Direcció de Museus Nacionals de França, al Louvre. Va ser redactat en llengua francesa, i n'oferim aquí la traducció catalana.

L'or procedent del Banc d'Espanya

De l'or procedent del Banc d'Espanya, hi ha altres versions, com que, des de finals d'agost del 1936 es trobava a Madrid el primer ambaixador rus Rosenberg, i a partir del 4 de setembre Largo Caballero era primer ministre i Negrín ministre d'Hisenda, ambdós varen decidir dipositar les reserves d'or del Banc d'Espanya a Moscou com a garantia dels subministraments de material bèl·lic que l'URSS els va prometre. L'or va sortir de Cartagena, via Odesa, el 25 d'octubre.

Amb anterioritat havien sortit cap a França almenys 16 vols d'avions comercials carregats del preuat metall (un el juliol i vuit l'agost, quan Giral era encara president del Consell, cinc el setembre i dos l'octubre) amb una mitjana presumible d'una tona i mitja d'or per viatge. En les actes del Banc d'Espanya hi consten ordres d'enviament a França de 101 milions de pessetes-or el 1936 (unes 32 tones i mitja d'or aliat) i aproximadament pel mateix valor el gener de 1937, a part del dipòsit de 257 milions de pessetes-or, a Mont-en-Marsan, abans de la guerra.

Pel que fa a la valoració de l'ajut internacional, l'URSS posteriorment va anunciar que els seus subministraments excedien en valor el dipòsit aurífer (xifrat en més de 500 milions de dòlars del 1934), si bé és possible que no arribessin a superar els 400 milions de dòlars. El Govern de Madrid-València-Barcelona invertiria almenys altres 150 milions de dòlars en despeses en els altres països, normalment mitjançant bancs francesos.

El deute pactat per Franco amb Itàlia el 8 de maig de 1940 fou de cinc mil milions de lires, o sigui inferior a 250 milions de dòlars, si bé l'aportació total italiana probablement s'acostés més als 300 milions de dòlars, puix que en part havia ja estat pagada. Alemanya valorà la seva ajuda en 495 milions de marcs de l'època (RM), equivalència que en dòlars no arriba als 175 milions. Franco va obtenir un crèdit de

El Casal de can Barris hostatjà el president Azaña camí de França.

la «Texas Oil Company» per comprar petroli, d'uns 20 a 25 milions de dòlars. Les aportacions internacionals a Franco se xifren, doncs, en uns 500 milions de dòlars, per no menys de 600 milions als seus enemics.

Aquesta informació és extreta d'*Història mundial del segle XX-IV: la guerra espanyola i lacrisi europea*, per Jesús Salas Larrazabal.

El tresor artístic de Catalunya

També la Generalitat volgué salvaguardar el tresor artístic de Catalunya. Se n'ocupà Carles Pi i Sunyer, cap de la Conselleria de Cultura.

Les peces de pintura, escultura, orfebreria, vitralls i joieria foren traslladades a Olot i els arxius a Viladrau. Pel que fa a les obres més representatives del romànic i del gòtic, i davant de la negativa –per dues vegades– de permís del Govern de la República de poder procedir al seu trasllat a Nova York com es pretenia, la Conselleria de Cultura habilità dues masies prop de la frontera, can Perxés i can Descalc, on es traslladà no solament el tresor procedent d'Olot, sinó també una gran quantitat del patrimoni que era a altres poblacions, com Girona, Figueres, Tarragona, Vic, Manresa i Solsona.

El «tresor d'en Negrín»

Tornant als esdeveniments de la mina Canta, Azaña havia dit a Julio

Álvarez del Vayo, responsable del trasllat:

– «*Dentro de cien años habrá mucha gente que no sepa quiénes éramos Franco y yo, pero todo el mundo sabrá siempre quiénes son Velázquez y Goya*».

Quant a l'or, es diu que el darrer camió que va sortir de la mina ja no va poder sortir pel Pertús. Llavors es va carregar tot l'or damunt de mules i cavalls i es va passar per la muntanya de les Illes. Diuen que mai més no se'n va saber res del seu contingut.

Abril de 1974. A l'interior de la mina Canta, uns desconeguts hi havien obert un forat d'uns dos metres cúbics. La fossa havia deixat al descobert un rectangle de ciment, tots els comentaris coincidien a assenyalar que qui ho havia fet sabia molt bé què buscava; i alguna vegada apareix qui, amb un plànol a la mà, busca quelcom que algú degué soterrar abans de passar la frontera, per por que els gendarmes, en el seu escorcoll, s'ho quedessin. Però és clar que amb el temps, i sobretot al bosc, tot canvia, i si algú hi va amagar alguna cosa, ara difícilment es podrà localitzar.

La fantasia popular ha fabulat el fet en llegenda, i la imaginació ha volgut veure-hi cataus de joies amagades, i barres d'or soterrades: el famós «tresor d'en Negrín».

Albert Juanola és secretari de l'Associació d'Empresaris Surers de Girona.

6) A causa dels mitjans que s'utilitzaran per garantir la seguretat dels quadres i objectes d'art durant l'escorta a França i Ginebra, el Govern espanyol renunciarà a tota reclamació en contra el Comitè Internacional o qualsevol altra persona o entitat, en el cas d'accident o de pèrdua, i no exigirà que es recorri a companyies d'assegurances pel que respecte a aquest transport.

7) A l'arribada a la Societat de Nacions, les caixes seran obertes. Un inventari del seu contingut en serà redactat i signat pel delegat espanyol i pel delegat del Comitè Internacional.

8) El rebut de les obres i objectes d'art, confiats al Secretari General de la Societat de Nacions, serà lliurat per aquest al delegat del Govern espanyol.

9) Aquest rebut portarà inclòs el compromís de tornar el dia que la pau sigui restablerta a Espanya, les obres i objectes d'art confiats al Secretari General de la Societat de Nacions, únicament al Govern d'Espanya perquè romanguim com a bé comú de la nació espanyola.

El Govern de la República espanyola desitja afirmar vivament que anhela posar urgentment fora de tot risc les obres esmentades.

Per aquesta raó accepta els termes del novè paràgraf que precedeix, però interpreta el darrer punt en el sentit que en cap cas les citades obres podran ser objecte d'alienació, retenció o embargament, qualsevol que sigui el procediment, l'acció o el tribunal. És a dir, que vol afirmar la seva voluntat que en cap cas pugui ser limitada la propietat de les obres ni la seva possessió per la nació espanyola quan la pau es reestableixi.

Figueres, a tres de febrer de mil nou-cents trenta-nou.

Júlio Álvarez de Vayo
J. Jaujard.

Testimonis: Neil Mac Laren - Miquel Àngel Marín - T. Pérez Rubio».